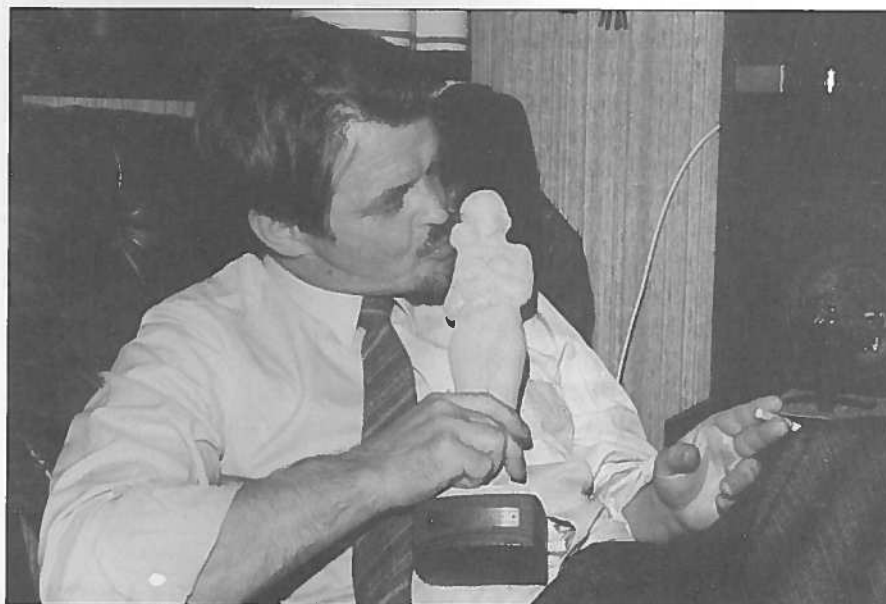

Idar Kristiansens Kornet og fiskene og den nordnorske litteraturinstitusjonen

Av Kaisa Maliniemi Lindbach

Det er nå 20 år siden Idar Kristiansen ga ut sin romanserie *Kornet og fiskene*. Vi har bedt dr. art Kaisa Lindbach skrive om hvordan man nå i ettertid kan se på mottakelsen romanserien fikk den gangen.

For sitt hovedverk *Kornet og fiskene* fikk Idar Kristiansen (1932-1985) Aschehoug-prisen, og ble nominert som norsk kandidat til Nordiske Råds Litteraturpris i 1980. Serien består av fire romaner: *Svanevinger i nord* (1978), *Den salte åkeren* (1979), *Stiene fører til havet* (1980) og *Guds nåde nordpå* (1981). *Kornet og fiskene* er en vandringshistorie; et slags kvenepos som skildrer hvordan og hvorfor kvenene kom til Nord-Norge på 1800-tallet. Hendelsene er plassert både i Finland og i Nord-Norge årene 1854-1868. *Kornet og fiskene* er et interessant eksempel på litteratur som ikke fyller de kravene som har vært dominerende i litteraturinstitusjonen og i dens oppfatning av litteratur. Romanserien forårsaket en heftig debatt på 1980-tallet vedrørende verkets dokumenta-

Idar Kristiansen har nettopp kommet fra Oslo til Tromsø etter å ha mottatt Aschehougprisen. Foto: Øystein Soleng

riske detaljer, bøkens genretilhørighet og deres litterære kvalitet.

Mottagelsen av romanene

Kornet og fiskene fikk hovedsakelig positiv kritikk. Kritikerne roste blant annet romanenes språk og forfatterens evne til å skildre miljø og mennesker. Ivar Eskeland skriver i *Vinduet* at "Han har lagt for dagen at han kan fortelja." Han fortsetter:

"Med *Kornet og Fiskene* har Idar Kristiansen synt klårt nok for meg at han er ferd med å gje oss eit romanverk som kjem til å bli ståande ei stund i norsk litteraturhistorie, når den skal skrivast på nytt. Den bør skrivast på nytt, om det ikkje var for anna enn Idar Kristiansen og hans *Kornet og fiskene*." ¹

Noen kritikere bemerket imidlertid at romanserien ikke hang sammen som helhet og ikke holdt mål som historiske romaner. Willy Dahl påstår at Kristiansen ikke kan historie. Han skriver at Kristiansen "er også vag og famlende når det gjelder å skildre mennesker i forhold til arbeidsprosesser. Han har ikke klart å skrive det store eposet om nord. /--/ Han makter nettopp ikke det typiske". ²

Romanserien ble også beskyldt for å være "kvenheroisme" og virkelighetsfjern. Blant annet skriver Per Bangslund i *Klassekampen* at "diktning er å holde seg til virkeligheten", noe som Kristiansen ikke behersker, fordi "han ikke klarer å skille mellom dikt og virkelighet godt nok".³ Kristiansens romanserie ser ut til å følge et annet virkelighetsnivå, et nivå som ikke var vanlig i den norske litteraturinstitusjonen på 1970- og 1980-tallet.

Asbjørn Aarseth skriver at i den norske litteraturdebatten har begrepet virkelighetsnærhet ofte vært brukt som et verdikriterium. Realismebegrepet har fungert som en manifestasjon av denne vurderingsmåten. Ifølge han er tankegangen den at noen tekster ligner mer på den ikke-litterære verden enn andre tekster. Han nevner virkelighetsfjerne, fantastiske, eventyr-

Noen kritikere bemerket imidlertid at romanserien ikke hang sammen som helhet og ikke holdt mål som historiske romaner. Willy Dahl påstår at Kristiansen ikke kan historie. Han skriver at Kristiansen "er også vag og famlende når det gjelder å skildre mennesker i forhold til arbeidsprosesser. Han har ikke klart å skrive det store eposet om nord. /--/ Han makter nettopp ikke det typiske". 2

Romanserien ble også beskyldt for å være "kvenheroisme" og virkelighetsfjern. Blant annet skriver Per Bangslund i *Klassekampen* at "diktning er å holde seg til virkeligheten", noe som Kristiansen ikke behersker, fordi "han ikke klarer å skille mellom dikt og virkelighet godt nok". 3 Kristiansens romanserie ser ut til å følge et annet virkelighetsnivå, et nivå som ikke var vanlig i den norske litteraturinstitusjonen på 1970- og 1980-tallet.

Asbjørn Aarseth skriver at i den norske litteraturdebatten har begrepet virkelighetsnærhet ofte vært brukt som et verdikriterium. Realismebegrepet har fungert som en manifestasjon av denne vurderingsmåten. Ifølge han er tankegangen den at noen tekster ligner mer på den ikke-litterære verden enn andre tekster. Han nevner virkelighetsfjerne, fantastiske, eventyr-

lige, drømmeaktige, klisjéfylte, stereotype og romantiske tekster som disse andre tekstene. 4 Etter min mening kan Kristiansens romanserie beskrives etter Aarseths framstillinger som tilhørende disse andre tekstene, utfra kritikken som ble rettet mot den. Kristiansens romaner ble kritisert blant annet på grunn av at de ikke holdt mål som historiske romaner, de tyr til stereotypiserende og mytologiserende fortellinger og bryter virkelighetsfølelsen hos leseren.

Ifølge forfatteren var hans hensikt å skrive sitt eget folks historie i *Kornet og fiskene*: "Dette er en historikk jeg ikke vil lyve med. Miljø og historiske fakta skal være korrekt så langt som mulig". 5 I et intervju i *Nordlys* lar han leseren forstå at i hans romanserie er det et spørsmål om den etniske minoritetens motdiskurs, der han vil rette opp negative holdninger mot kvenene og deres kultur både blant utenforstående og sine egne. Kristiansen sier: "Jeg har vært forbannet på undertrykkelsen, holdninger i min egen slekt. De var mistenksomme overfor sin egen bakgrunn — en mistenksomhet de førte videre til neste generasjon. Det er denne mistenksomheten jeg har prøvet å ta livet av." 6

Med disse ord viser han at hans hovedmål var å skrive sitt folks his-

torie, først og fremst for sine egne, i skjønnlitterær form. Han vil vise fram en såkalt annen historie, en historieforestilling nedenfra, som uttrykker marginalens egen oppfatning av sin historie, den som ikke finnes i de offisielle historiebøkene. Han sier "Man må huske en ting: spørsmålet er ikke hvem din far er, men hvem du selv er". Samtidig kritiserer han historikere og litterater, fordi "Ikke en eneste av de nevnte har behandlet selve grunnlaget for innvandring skjønnlitterært /--/". 7

Kanskje sterkest gikk Nils Magne Knutsen ut mot Kristiansens romanserie med sin kritikk i *Dagbladet* 8.-9. januar 1981, etter at Kristiansen ble nominert til Nordisk Råds Litteraturpris. Kritikken utløste en livlig debatt om romanseriens historiske fakta. Debatten foregikk i forskjellige aviser og også på et møte i Historisk Klubb i Tromsø der Nils Magne Knutsen, Idar Kristiansen, historikeren Einar Niemi og forfatteren Hans Kristian Eriksen diskuterte emnet. På møtet fastslo Knutsen at en forfatter som skriver historiske romaner, også må være en evnerik historiker. Han kritiserte også "mangel på konsekvens i skildringa av hovedpersonen" og språket i miljøskildringene. Han hevdet at "Kristiansen er også med på å sementere myter gjennom sine kvænskildringar". 8

Idar Kristiansen forsvarte seg i samme møte dels ved å peke på de kunstneriske friheter en forfatter har, og kulturtradisjoner han representerer ved å si: "Eg har ikkje akademisk skulering, og har hatt såre lite bruk for begrepet historisk roman. /--/ Kan einskilde menneske ha glede og løn for å dissekere mine forteljingar og spidde dei på sine lærdomsknappenåler, må dei gjerne gjere det for meg. Men dei kan ikkje på denne måten avsløre åndsverket sin kunstnarlege kvalitet. /--/ Det viktigaste same kvar vi er, er at vi skaper ein rik og lødig litteratur. Ikkje for at litteraturkommisærene skal få gjere seg fortente til brødet. Men for at vår eigen kultur skal overleve i ei verd vi har talsmenn for på høgre lærestader, der dei ønskjer seg ein vitskapeleg programmert kultur skapt av data-maskiner." ⁹

Debatten mellom Kristiansen og Knutsen kan forstås som en strid mellom representanter fra marginallitteraturen og litteraturinstitusjonen. Kristiansen forsvarte seg som en forfatter og som en del av kulturtradisjonen i et periferiområde. Samtidig kritiserer han litteraturinstitusjonen for transsynhet. Nils Magne Knutsen som kritiker fungerer derimot som en del av den nordnorske litteraturinstitusjonen og forsvarte dens krav. Nordnorsk

litteratur var kanskje hårsår overfor brudd mot sine litterære krav, fordi den ikke mange år tidligere hadde kjempet for sin egen stilling innenfor den nasjonale litteraturinstitusjonen. Idar Kristiansens Kornet og fiskene kan sies å være en feiltone i en nordnorsk nasjonalitetsbyggingsprosess som ellers framhever den enhetlige kulturen, der de etniske og kulturelle forskjellene blir usynliggjort.

Den nordnorske litteraturinstitusjonen

Tradisjonelt har Nord-Norge blitt beskrevet av folk fra sør med høy utdanning og status. De har skapt myter som etter hvert har blitt sett på som sannheter om landsdelen. Dette ledet til en spesiell genre — *Nordlandsfortellinger* — som ble skapt av Jonas Lie (1833-1908). Senere bidro Knut Hamsun på sin måte til mytologiseringen av nordlendinger med romaner som *Pan*, *Benoni*, *Landstrykere* m.fl. Spesielt den nordnorske litteraturen på 1890-1930-tallet har vært påvirket av Hamsun og hans mytologiserende og romantiske beretninger slik at romantikk, eksotikk og mystikk har dannet grunnlaget for lesernes oppfatning av Nord-Norge.

Nils Magne Knutsen skriver at den nordnorske litteraturen tradisjonelt er ledet av en hovedstadsdominert

litteraturinstitusjon: forlag, forfatterorganisasjoner, stipendkomitéer, teatre, media, litteraturforskning osv. Han hevder at "Det ville være ytterst interessant å få et innblikk i om og eventuelt på hvilke måter disse instansene i norsk litterært liv har operert med myter og vrangforestillinger og fordommer og utstøtningsmekanismer overfor litteratur om/fra utkanten". ¹⁰

Knutsens utsagn viser at det har vært behov for å høyne den egne kultur- og identitetskunnskapen, og på en slik måte påvirke folkets selvbylde. Litteratur har tradisjonelt vært et påvirkningsmiddel for å forbedre nasjonal selvforståelse. Ifølge Finn Stenstad oppstod det en dokumentarisme innen nordnorsk litteratur fra midten av 1960-tallet som en av hovedtendensene til "å skape seg et selvbylde og å vise hva den gjenoppbygde landsdelen representerer". Han hevder videre at det etter hvert vokste fram interesse for lokale og regionale bøker, som en slags forsinket regional patriotisme og identitetssøken, som slo ut i Nord-Norge over hundre år senere enn vi ellers kjenner i litteraturen. ¹¹

Den nordnorske regionalismen kan knyttes til fenomenet som oppstod i den vestlige litteraturen på 1970-tallet. Ifølge Ottar Brox ble Nord-Norge oppfattet som "et slags

Idar Kristiansen. Foto tilhører Liv I

appendix, (dvs. blindtarm) i Norge" der lange avstander, vær, sviktende ressurser og siell nordnorsk mentalitet sl landsdelen fra Sør-Norge. ¹² Befolkningen nordpå hadde fått noen undervisning om : historie og egne røtter, noe : sielt gjaldt den samiske og l befolkningen. Det som enga forfattere fra forskjellige etn var blant annet folkets egne ninger og tolkninger av den verdenskrig. Nye fakta og s vinkler som ble belyst fra u sider, kom stadig mere fram

stusjon: forlag, forfatter, stipendkomitéer, litteraturforskningsinstitutt, litteraturforskning osv. Det ville være interessant å få et innblikk i hvilke måter som er utvalgt i norsk litterært liv og hvordan de er knyttet til myter og vrangforestillinger og fordommer og smekanismen overfor litteratur fra utkanten".¹⁰

Utsagn viser at det har vært en tendens til å høyne den egne identitetskunnskapen, og at måten på å påvirke folkets selvopfattelse har tradisjonelt vært et viktig virkningsmiddel for å forsterke regional selvforståelse. Ifølge Idar Kristiansen oppstod det en dokumentasjon innen nordnorsk litteratur i slutten av 1960-tallet som en reaksjon på tendensen til "å skape seg en egen identitet og å vise hva den gjensvarer i landsdelen representerte".¹¹

I nordnorske regionalismen kan man se et fenomen som oppstod i slutten av 1970-tallet. Ottar Brox ble Nordnorsk Forfatterlag opprettet som "et slags

Idar Kristiansen. Foto tilhører Liv Hansen.

appendix, (dvs. blindtarm) på Nord-Norge" der lange avstander, dårlig vær, sviktende ressurser og en spesiell nordnorsk mentalitet skilte landsdelen fra Sør-Norge.¹² Befolkningen nordpå hadde ikke fått noen undervisning om sin egen historie og egne røtter, noe som spesielt gjaldt den samiske og kvenske befolkningen. Det som engasjerte forfattere fra forskjellige etnisiteter var blant annet folkets egne oppfatninger og tolkninger av den andre verdenskrig. Nye fakta og synsvinkler som ble belyst fra ulike sider, kom stadig mere fram i både

skjønn- og faglitteraturen.¹³

Man kan beskrive den regionale oppvåkningen nordpå som en "nordnorsk kulturrevolusjon". Hålogaland Teater ble stiftet i 1971, Nordnorsk Forfatterlag (NnF) ble opprettet i 1972 og tidsskriftet Nordnorsk Magasin startet opp i 1978, samtidig som landsdelen opplevde en omfattende vise- og lokalhistoriebølge. I tillegg er den nordnorske litteraturen et interessant område, siden den inneholder forskjellige etniske og kulturelle elementer. Likevel ble disse ikke sett som verdifulle før de betjente hovedkulturens hensikter vedrørende oppfatningen av et enhetlig Nord-Norge. Kunsthistorikeren Eli Høydalsnes fastslår at "Innen visuell og litterær representasjonen av Nord-Norge tilkjennegis eksempelvis en rekke forestillinger om lofot-samfunnet og om samisk kultur, men atskillig mindre om livet i indre Troms eller om kvensk kultur" (Høydalsnes 1999, 8).¹⁴ Det er først på 1990-tallet at man har begynt å framheve både Nord-Norge og den nordnorske litteraturen og kunsten som et mangfoldige område.

Den nordnorske litteraturinstitusjonens oppfatning av litteratur ser ut til å være den viktigste årsaken til at Idar Kristiansens *Kornet og fiskene*

ble holdt utenfor den nordnorske litteraturens kanon*. Romanserien bryter institusjonens normer og forventninger gjennom mytologiseringen og romantiseringen av landsdelen. I tillegg holder hans romanserie seg ikke til historiske fakta. Det ble i utgangspunktet ventet at Kristiansen skulle skrive kvenenes historie på en kritisk-realistisk måte, som samtidig fremhevet den felles nordnorske identiteten. I stedet skrev han en romanserie som mytologiserer kvenenes historie på en måte som knytter romanserien til gammel historieberettertradisjon, der fortellingen bare er løst basert på virkelige historiske hendelser. Idar Kristiansens bøker er forankret i den lokale kulturtradisjonen, og passet derfor dårlig inn i den nordnorske identitetsbyggningsprogrammet på 1970- og 1980-tallet. I dag blir både nordnorsk kultur og litteratur oppfattet som et mangfoldig og flerkulturelt område; en utvikling som gir mulighet for nye tolkninger av Kristiansens romaner.

* målestokk, rettesnor (red. anm.)